

B. VARGA JUDIT

Vásárcsarnokok a (székes)fővárosban

A Vámház körüti központi vásárcsarnok épületében 1897. február 15-én este ünnepélyes keretek között nyitották meg Budapest korszerű élelmiszerellátó intézményrendszerét: a Nagycsarnokot és a kerületi (fiók)csarnokokat.

A korszerű élelmiszerellátó központokat jelképesen is hálózattá bővítő közös megnyitón az avatóbeszédet maga a miniszterelnök, báró Bánffy Dezső tartotta. Az öt vásárcsarnok – az I. sz. központi, a II. sz. Rákóczi téri, a III. sz. István téri (1907-től Klauzál tér), a IV. sz. Hunyadi téri és az V. sz. Hold utcai – a következő napon kezdte meg működését.¹ Budapest a régióban elsőként, az Atlanti-óceántól a magyar Dunáig terjedő térség fővárosainak sorában viszont utolsóként adta át csarnokrendszerét. A sajtó a megnyitást övező eufórikus hangulatban a „Vivat! Floerat! Crescat!” hármas jelszava mellett azonban erről a fontos tényről hallgatott.²

A csarnokokkal bonyolult közigazgatási, közgazdasági és közegészségügyi intézmény jött létre, melynek célját legteljesebben a belügyminiszter körrendelete fogalmazta meg: „(...) a főváros lakosságának állandóan jó és egészséges élelmi czikkkel való ellátását lehetőleg biztosí-

¹ Próbajelleggel a kereskedők már 1897. február 1-től árusítottak a központi csarnokban. A megnyitóig bérleti díjat nem kellett fizetniük.

² A sajtó képviselőinek február 7-én mutatták be a csarnokokat Matuska Alajos tanácsnok és Ziegler Nándor vásárcsarnok-igazgató vezetésével. Gazdasági Lapok. 1897. 108–109.; Ország-Világ. 1897. 101. és 108–109. Ezeket megelőzően: Fővárosi Lapok, 1896. nov. 15. melléklete és a Vasárnapi Ujság. 1896. 786–787.

tani, másfelől pedig az ország különböző, közeli és távoli vidékein lakó termelőknek lehetővé tenni, hogy az általuk termelt élelmi cikkeket könnyű szerrel, kedvezően értékesíthessék.”³ Ezt az elvet szolgálta az intézmény üzemét és szervezetét szabályozó, 1896. június 19-én közzétett tanácsi rendelet is,⁴ melyet a közgazdasági és közlelmezésügyi osztály országszerte megküldött a megyei hivataloknak és a községi előljáróságoknak.⁵ Szükség esetén a magyarul nem értő helyekre, az adott nemzetiség nyelvére is lefordítva juttatták el a szöveget.⁶

A szabályrendelet tisztázta a vásárcsarnok fogalmát, meghatározta az intézmény célját, és új alapokra helyezte az adásvétel addig megszokott módját. Emellett ismertette a működést biztosító személyzet szervezeti felépítését. A rendelet a csarnokokról mint az intézmény alkatrészeiről beszélt. Az I. sz. csarnok volt a központja az élelmiszer-nagykereskedelemnek, egyedüli beszerzési lehetősége a többi csarnoknak és fő forrása az intézmény igazgatási körébe tartozó utcai piacoknak és boltoknak is. Célját a fedett, az árut a megromlás ellen óvó, eladásra és raktározásra egyaránt alkalmas vásárhely biztosításában és a hatósági közvetítés eszközével a távoli termelők bevonása útján, folyamatos és állandó, ugyanakkor változatos élelmiszer ellátásban jelölte meg. Természetesen a kifogástalan minőség, az olcsóság és az egészségvédelem az elsődleges helyen szerepelt.

Az intézmény működéséről a tanács, illetve az általa felállított Vásárcsarnok Bizottság gondoskodott. A bizottság elnöki tisztét a közlelmezési ügyosztály mindenkor vezetője töltötte be. Rajta kívül a főügyész, a középítészeti igazgató és a főszámvevő, valamint 12 törvényhatósági bizottsági tag alkotta a törvények, miniszteri és hatósági rendeletek betartása felett őrködő grémiumot.⁷ Hatásköre kiterjedt az intézmény fejlesztésére – beleértve újabb vásárcsarnokok létesítését is -, a nyílt vásárok és az azok közelébe eső utcák és terek rendezésére, továbbá az üze-

³ Magyarországi Rendeletek Tára 1897. Bp. 1897. 103–105. 10.411. sz. 1897. évi belügyminiszteri rendelet.

⁴ Fővárosi Közlöny. 1896. június 19. 1–10.

⁵ Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV.1407.b Ltsz. VIII. 581/895.

⁶ Uo. A miklóstelki (Nagy-Küküllő vármegye) jegyző kérésére például románul küldték meg az intézmény működésére vonatkozó szabályokat.

⁷ A törvények és rendeletek részletezését lásd később.

mellettest biztosító éves költségvetés összeállítására. Emellett ellenőrizte a vásári jelentéseket és felügyelte a szükséges karbantartási és berendezési munkákat. Üléseiken – tanácskozási joggal – az intézmény igazgatója is részt vehetett, más meghívott gazdasági és műszaki szakemberek társaságában.

Az állandó csarnokszemélyzetet magába foglaló állások betöltetlenségére utal, hogy 1897. év végéig átmeneti hatáskörrel ruházták fel a bizottságot. Ez tulajdonképpen az igazgatói és a főfelügyelői jogkörök egy részének ellátását jelentette. Megnövekedett munkájukba bevonták a belügy, a földművelésügy-, a pénzügy- és a kereskedelmi minisztérium egy-egy képviselőjét, a főváros rendőrfőkapitányát, az OMGE és a budapesti kereskedelmi és iparkamara egy-egy kiküldöttjét is.

Levéltári adatok tanúskodnak arról, hogy már 1895 tavaszán, polgármesteri kezdeményezésre tárgyaltak a leendő vásárcsarnok-igazgató személyéről.⁸ Egy jelölt neve került szóba, Ziegler Nándoré, az akkori közvágóhídi és marhavásári igazgatóé. Az 1895. március 21-i közgyűlési határozat ki is nevezte Zieglert ideiglenesen igazgatónak.⁹ A fiatalnak számító, kinevezésekor mindössze 33 éves Ziegler 1893 óta állt a főváros alkalmazásában. Előtte az alcsuti főhercegi uradalomban volt 6 évig gazdasági segéd tiszt. A németül és franciául kiválóan beszélő tehetséges ifjú a pesti kereskedelmi és a magyaróvári gazdasági akadémiákon szerezte diplomáit.¹⁰ Az idő igazolta a választás helyességét; Ziegler 1897-től 23 éven át – lassan ölt betegségeinek elhatalmasodásáig vezette a csarnokokat, nem is akárhogyan. Érdemeinek többszöri anyagi és erkölcsi elismerése mellett, hozzáértésének jeléül 1919. március 1-jén egy kritikus történelmi időszak közlélmzési főtanácsosi posztját róttá rá a város.¹¹

Az igazgatóság többi tagját és a főfelügyelőséget szintén a főváros intézményeiben, elsősorban a vásárfelügyelőségnél és a közvágóhídon kipróbált szakemberekkel töltötték fel: Ziegler mellé került számvizsgá-

⁸ BFL IV.1407.b Ltsz. VIII. 581/895

⁹ Uo. 11.779./VIII.sz. határozat

¹⁰ BFL IV.1420. M; Az özvegyi díjban részesülők nyilvántartója: özv. Ziegler Nándorné szül. Dietzl Stefánia néhai férjének személyi adatai.

¹¹ Ziegler Nándor 1926-ban hunyt el. A főváros saját halottjának tekintette, s a Kerepesi temető 39. parcellájában helyezte örök nyugalomra.

lónak Bikich Imre, központi számvevőségi számtiszt, irodavezetőnek Szabó Ferenc okleveles gazdasz, főfelügyelőnek a IV. kerület vásárfelügyelőjét, Hembach Gyulát nevezték ki. A négy kerületi csarnok felügyelői állásain szintén két volt vásárfelügyelő, egy vásárigazgatósági írnok és egy volt adószámviteli számtiszt osztozott.¹²

A főfelügyelőség alá tartozó vezető állatorvosi állást dr. Marczinka János, a közvágóhíd állatorvosa látta el. Munkáját két kollégája dr. Greizinger Márton és dr. Gruber Henrik segítették, akik ugyancsak a közvágóhíd jól bevált orvosai voltak. A felügyelőségek tisztai és írnoki teendőit okleveles gazdaszok és volt vásárigazgatósági hivatalnokok végezték. A gépapoló, kazánfűtő, felvonókezelő, húsbélyegző stb. munkásokat nem rendszeresített, napidíjas állásokban foglalkoztatták, ahogy a férfi és női napszamosokat is. Az utóbbiakat hordároknak és puttonyosoknak nevezték, s a csarnokba érkezett áru kirakodására, illetve a megvásárolt élelmiszer házhoz szállítása volt a feladatuk.

Az igazgatóság hatásköre a gyakorlati működésre szorítkozott. Az intézményre vonatkozó fővárosi rendeletek és tanácsi utasítások végrehajtó szerve volt, egyfajta modernizált vásárfelügyelőség. Mint ilyen, vásárrendészeti jogkört gyakorolt, ellenőrizte a vásári és házi szabályok betartását. Kiemelten kezelte a hatósági közvetítők üzleti könyveinek és levelezéseinek vizsgálatát. Jogba ütköző cselekedet észlelésekor azonban, önálló eljárási lehetősége nem volt. Kötelessége mindössze abban állt, hogy a közvetítő jogsértését a tanácsnak mielőbb jelentse. Természetesen az igazgatóság döntött a nem rendszeresített állásokra jelentkezők felvételéről és az elbocsátásokról egyaránt, beosztotta az állandó személyzet szolgálati idejét, sőt kötelesség-mulasztás esetén maximum 10 forintra meg is bírságozhatta őket. Az intézmény bevételeiért és kiadásaiért felelt; ezekről évi jelentést küldött a Vásárcsarnok Bizottságnak. Kisebb felújítási és berendezési munkákat 100 forint erejéig önállóan megrendelhetett. A csarnoki övezetekhez tartozó közterületeken szintén az igazgatóság engedélyezte az árusítást.

A főfelügyelő ügyelt a vasúton és vizen érkezett áru kirakodására és azt követő egészségügyi vizsgálat szabályszerű és zökkenőmentes lefo-lyására. A vízi járművek részére ő állította ki a karóengedélyeket (kikö-

¹² BFL IV.1407.b Ltsz. 581/895. A teljes névsor megtalálható.

tés helyének meghatározása). A központi csarnok címére érkezett küldeményeket átadta az illetékes hatósági közvetítőnek és intézte az áru- és rakhelyek bérbeadását. A forgalomról és az árakról szintén ő készített kimutatást. Betegség vagy szabadság esetén az igazgatót helyettesítette. A kerületi felügyelők tevékenysége hasonló jellegű volt; a kerületi csarnokok rendeltetésének megfelelő korlátok között. A főállású hivatalnokok és tisztek szolgálati egyenruhát, az örök ezen kívül még oldalfegyvert is kaptak. Az állandó személyzet illetményét a közgazdasági és közlelmzési bizottság javaslatára a tanács, míg a napibéért dolgozókat a Vásárcsarnok Bizottság határozta meg.

Biztos középpolgári státuszt egyedül az igazgatói fizetés nyújtott. A számvizsgáló, az irodavezetők, a főfelügyelő és a felügyelők, valamint az állatorvosok, a tisztek és a gépész bére inkább a kispolgári lét felső határához közelített. A többieket jövedelmük alapján, a főváros legalacsonyabban fizetett kishivatalnokai közé sorolhatjuk be, ami nem jelentett könnyű megélhetést a korszakban.

A fix fizetéssel nem rendelkező csarnokmunkások bére a korabeli átlagos pesti napszámnak felelt meg; 0,7–1 forint között mozgott. A hordárok és puttynyos asszonyok házhoz szállítás esetén ennél többet is kereshettek, bár szigorúan tiltva volt borralalót elfogadniuk. Az ilyenfajta visszaélések ellenőrzését célozta az igazgatóság által minden egyes hordár és puttynyos részére kiállított sorszám, melyet nevükkel együtt, jól láthatóan ki kellett tűzniük puttynyukra vagy kézi kocsijukra. A lakásba szállításért elkérhető összegről egyébként az igazgatóság döntött az adott csarnoktól való távolság arányában.¹³

Hogy mit szabadott árulni és beküldeni a vásárcsarnokba, arra nézve szintén a szabályrendelet adott útbaigazítást. E szerint nemcsak az élelmiszerek tartoztak a vásárcsarnok-áru fogalmába, hanem bizonyos háztartási eszközök, díszmadarak és a vágott és élő virág is. A szabályzat az alábbi árufajták adásvételét engedélyezte: hús, húsneműek, kolbászfélék, hal és vadhús, kaviár, lepecsételt, címkézett borok, palacko-

¹³ A legmagasabb összeget a X. kerületbe történő szállításért lehetett elkérni, ám ez sem érte el az 1 forintot. A vevők átlag 50-60 krajcárt fizettek ezért a szolgáltatásért, melyet elsősorban a nagypolgári háztartások szakácsnői és a vendéglátóipari egységek pincérei vettek igénybe egy-egy nagyobb, heti bevásárlás alkalmával.

zott házi pálinka, természetes ásványvíz, állati zsigerek, bármiképpen konzervált halak és egyéb konzerváruk, zsír, malom- és sütőipari cikkek, élesztő, cukorkák, olcsó háztartási cikkek – úgy mint papucsok, olcsó szövetből készült kötények, közönséges olcsó harisnyák és szalagok, cérna, háziszappan, cipőfényemáz, kefék, tollseprűk, lámpaüveg-tisztítók, törölruhák, seprűk, mosóteknők, puttonyok, bádog- és fakanalak, habverők, fazékfedők, tüzelő szerszám kályhához, ruhaszárító kötél, zsinegek, kosarak, táskák, olcsó üveg-, cserép-, porcellán-, bádog- és kőedények, kisebb hordók, faládák, vedrek, kenyérsütő teknők és fürdőkádak – azaz a belföldi háziipar által előállított háztartási cikkek; ezen kívül tojás, élő malac 6 kilogramm súlyig, méz, tej és tejtermékek, margarin, mindenféle belföldi és déli gyümölcs, zöldség, főzelékfélék, konyhavetemény, burgonya, gomba, madáreledel, továbbá savanyított káposzta, répa és uborka, száraz tészta és virágok.

A termékeket három bérkategóriába sorolták eladási értékük alapján. A legdrágább áruk után (húsfélék, kaviár, bor, házi pálinka, ásványvíz) fizették a kereskedők a legmagasabb havi és napi bérletet, 20, ill. 25 krajcárt naponta. A második bérosztály termékei (állati zsigerek, konzervek, malomipari cikkek, élesztő, cukorka, háztartási felszerelés) 8, ill. 10 krajcárral kevesebb helybér alá tartoztak. A legváltozatosabb kínálatot felvonultató harmadik csoport számára mindössze 7, ill. 8 krajcár volt a bérlet egy napra. Az élőhal eladására szolgáló helyek (friss vízű medencék) külön kategóriát alkottak kiemelt havi és napi díjjal (20, ill. 25 krajcár/nap).

A vásárcsarnok-árakra több mint egy tucat törvény, miniszteri rendelet és helyhatósági szabályrendelet vonatkozott. A törvények és rendeletek leltára fontossági sorrendjükben¹⁴ a következő: 1876. XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről, 1895. XLVI. tc. a mezőgazdasági termékek hamisításának tilalmáról, s ennek végrehajtása tárgyában 1896. július 9-én kelt 38.286. sz. magyar királyi földművelésügyi miniszteri rendelet, amely meghatározta a tilalom alá eső – tehát leggyakrabban hamisított – áruk körét. (Ezek: tej, tejszín, tejfel, vaj, túró, sajt, zsírok, ola-

¹⁴ Fontossági sorrend alatt azt értem, hogy mely törvényekhez kellett nyúlnia leggyakrabban az intézmény vezetőségének a kifogástalan működés érdekében, azaz mely törvényeket sértették meg leginkább.

jok, lisztek, dara, kenyérfélék, szárított tészta, méz és paprika). A halászatról szóló 1888. XIX. tc. és végrehajtása, az 1889. február 9-én kelt 5000. sz. földművelés-, ipar és kereskedelmi miniszteri rendelet, amely bevezette a halászati tilalom fogalmát (a legtöbb halfajtánál április 1. – június 15. közötti időszak) és kimondta, hogy a tilalmi időszak előtt fogott, de az alatt forgalomba került halak csak községi bizonyítvány kíséretében árusíthatók. Az 1883. XX. tc. a vadakra vonatkozóan állapította meg a tilalmi időszakot. (február 1 – augusztus 15.). Ez idő alatt a törvény védelme alá eső vad húsát nem volt szabad árulni. Az 1888. VII. tc. az állategészségügyről és az 1893. XXIII. tc. a borról. Az utóbbit kiegészítő, 1897. augusztus 23-án kelt 53.850. sz. kereskedelmi miniszteri rendelet megtiltotta a mesterséges borok előállítását és forgalmazását. Végül az 1867. július 25-én 10.761. sz. alatt kelt és az 1874. szeptember 27-én kelt 36.685.sz. belügyminiszteri közrendelet a mérges anyagokból készült vagy ilyenekkel festett edények használatáról. Az adásvételre nézve természetesen a már korábban említett kereskedelmi törvény (1875. XXXVII. tc.) paragrafusai voltak irányadók. Az egységes mértékrendszerről szóló törvényt (1874. VIII. tc.) az 1888. november 3-án kelt 70.000. sz. belügyminiszteri rendelet és az 1893. XVII. tc. egészítette ki a csomagolt árucikkek mennyiség tartalmának helyes megjelölése tárgyában.

A közgyűlés által hozott szabályrendeletek közül – a vásárcsarnokok működését meghatározó kivételével – négyet szükséges megemlíteni:¹⁵ a marhahús kiméréséről szóló 1888. július 5-én kelt 671. sz. közgyűlési határozattal alkotott szabályrendeletet, az 1893. évi borjúra és növendék marhára vonatkozó rendeletet (361. sz. kgy. hat.), amely kimondta, hogy az ilyen fiatal állatok húsa csak a budapesti közvágóhídon történt vágásból kerülhet fővárosi forgalomba. A rendelet hangsúlyozta, hogy a vidéki vágásból származó borjú- és növendék húsokat visszautasítják, ezért illet felesleges küldeni a csarnokba.

A sertéshús szemle tárgyában ugyanebben az évben hozott 359. sz. határozat megtiltotta a 8 napnál fiatalabb malacok húsának közfogyasztásra bocsátását. Az 1888. évi 836. sz. határozat pedig rendelke-

¹⁵ Hivatalos Vásárcsarnok Értesítő. 1899. február 26. 100. és Ziegler Nándor: Vásárcsarnok intézmény ismertetése. 1899. 39.

zett az élelmezési célokra nevelt, kisebb élő állatokkal, elsősorban a baromfival való megfelelő bánásmódról. Mint láthattuk, elsősorban a húsfélék eredete és forgalomba hozatala váltott ki vitát a közellátásért felelős városatyákból. A csarnokok életbe léptetése azonban nem csillapította a vitát, sőt a megnyitást követően egyre sűrűbben bukkantak fel hasonló jellegű problémák.

Az intézmény 1897 februárjától Hivatalos Vásárcsarnok Értesítő címmel lapot indított a termelők és a fogyasztók tájékoztatására.¹⁶ A heti két alkalommal megjelenő újság tudósított a vásárcsarnoki kis- és nagykereskedelem árai mellett a nagyobb vidéki piacok (Orosháza, Kolozsvár, Győr, Kecskemét, stb.) és a külföldi, főleg német vásárcsarnokok áralakulásairól is. Szakírásaival óvta a termelőket a kevésbé kelendő élelmiszerek nagyobb mennyiségben történő beküldésétől. Egyidejűleg propagálta a helyes és korszerű csomagolástechnika alkalmazását is. A kereskedők számára a nagyközönségi árnál (1,5 forint/negyedév) több mint 30 százalékkal kedvezőbb előfizetési lehetőséget kínált a központi csarnok szomszédságában, a Pipa utcában működő szerkesztőség.

A vásárcsarnokok megnyitása felszámolta a korabeli IV., V., VI., és VII. kerületek köztéri piacait, s egy részüket idénypiacok tartására szolgáló ún. csarnoki övezetekké alakították át. A megszüntetett 28 egykori napi és hetipiacos helyek a következő köztereken voltak: Petőfi tér, Ferenc József rakpart, Eskü tér, Városház tér, Duna utca, Kéményseprű utca, Hal tér, Molnár utca, Rózsa tér, Sebestyén tér, Fővám tér, Sóház utca, Bakács tér, Ferenc tér, Rákóczi tér, Mária Terézia tér, Teleki tér, Mátyás tér, Újvásár tér, István tér, Almássy tér, a Sebastiani-ház, s a szegedi kávéház előtti térség, Dohány utca, Hunyadi tér, Nagymező utca, a volt Gyertyánfi-ház előtti tér, Hold utca és a Deák Ferenc tér. Ugyancsak február 16-tól betiltották a Nagykörút és a Duna által határolt tereken és utcákon a járva-keelve árusítást és bizonyos mértékig a hálalást is.

Az intézkedés nem talált összhangra a városatyák körében, nem is beszélve a kofákról és a vásárló közönségről. A pénzügyi bizottság 1896. június 22-én tárgyalta a csarnokok helybérszabályzatát, s az ülés-

¹⁶ BFL IV.1407.b. Ltsz. VIII. 581/895. Az eredeti elképzelés szerint a főváros címerének használata mellett „Budapesti Vásárcsarnokok Közlönye” címen adták volna ki a lapot, de a tanács ehhez nem járult hozzá. Nem bízott ugyanis a születendő lap minőségében.

sen a tanácsnokok közül többen az utcai piacok megmaradása mellett érveltek.¹⁷ Az előrelátóbbak jelezték, hogy ezzel csak újabb közellátási problémák elburjánzásának ad táptalajt a főváros. Heltai Ferenc például fenntartásainak megfogalmazásában egészen odáig ment, hogy a fogyasztók soraiban kitörhető forradalom lehetőségével riasztgatta társait. „Míg elegendő számú vásárcsarnokot nem állítunk fel, a nyílt piacok teljesen meg nem szüntethetők a fogyasztó közönség zaklatása nélkül.” – hangzott a borúlátó summázat.¹⁸ Érdekes és tanulságos volt Matuska Alajos válasza, amely jól jellemezte a városvezetés csarnokok iránti elszántságát. Szerinte ugyanis az egyes csarnokok nem bírnák a versenyt a környék nyílt piacaival, ezért azok felszámolása megkerülhetetlen feladat. A megnyitást követő eladói és vásárló magatartás, sajnos, rövid időn belül a szkeptikusokat igazolta. A tanács mindössze annyit tett, hogy a feloszlásra ítélt piacokról – és természetesen a vadonatúj vásárcsarnokokról is – Erdélyi Mór császári és királyi udvari fényképésszel felvételeket készíttetett.¹⁹ A fotográfus 29 felvételtől küldött számlát a tekintetes tanácsnak 1897. február 5-én.²⁰

A hatósági közvetítők

A közellátásban az egyik legnagyobb változást a hatósági közvetítés bevezetése jelentette. Ezt szintén német, illetve francia mintára honosították meg, azzal a megkötéssel, hogy számukat maximálták.²¹ A közvetítők feladata a vidéki termelő által a központi csarnokba küldött áru mielőbbi értékesítése és a beküldővel való mihamarabbi elszámolás volt. Felelősségteljes tevékenységük miatt szigorú kritériumokhoz kötötték felvételüket. Csak olyan egyének, cégek, társulatok vagy szövetke-

¹⁷ Fővárosi Közlöny. 1896. július 3. 2-3.l.

¹⁸ Uo.

¹⁹ BFL IV.1407.b Ltsz. VIII. 1636/96.

²⁰ A fényképeknek csak egy kis része maradt fenn; azokat a BTM Kiscelli Múzeuma őrzi. A számla másolatát lásd. 3.sz. melléklet.

²¹ Ziegler N. : i. m. 21. Párizsban faktőröknek nevezték őket és a rendőrség ellenőrzése alá tartoztak. Londonban nem a hatóság alkalmazásában álltak, hanem bizományosként (salesman) szabadon gyakorolhatták üzleteiket. A londoni salesman-ek régóta ismert cégek megbízható tulajdonosai közül kerültek ki.

zetek pályázhattak az állásra, akik hivatásuk, kereskedelmi szakismere- teik és vagyoni helyzetük alapján megfeleltek az áruk megbízható érté- kesítésének. Jogosítványaikat a Vásárcsarnok Bizottság állította ki.²² Bárki küldhetett nevükre élelmiszert tetszőleges mennyiségben, akár egy kosárral is. A megérkezett, gondosan becsomagolt küldeményt a központi csarnok főfelügyelője az illetékes hatósági közvetítővel kivál- tatta, aki közfogyasztásra való alkalmasság megvizsgálata után, nyil- vános árverés útján értékesítette azt.

Az árverések a következő szabályok szerint folytak: Csak a nagybani eladások ideje alatt rendezhették meg őket a közvetítők részére kijelölt áruhelyeken. Pontos idejüket (a napot és az órát) előzetesen, hirdető táblákon tették közzé. Kezdetüket harangszó jelezte. A kitűzött árverési időt a központi vásárcsarnok vezetőjének hozzájárulása nélkül nem le- hetett megváltoztatni.

A vevők az árut előzetesen megtekintették, de a csomagok (kosarak, zsákok, ládák, stb.) tartalmát nem volt joguk kiforgatni vagy összetúrni.

Minden közvetítő köteles volt az árverésekről ún. árverési jegyzéket vezetni, melyen fel kellett tüntetnie az áru tulajdonosának nevét, lak- helyét, az áru beérkezésének napját, az áru fajtáját, mennyiségét és mi- nőségét, az árverés óráját és az elért árat, valamint a vevő személyi adatait. A közvetítő az árut kikiáltási ár mellett vagy anélkül bocsáthat- ta árverésre. Ha észrevette, hogy a vevők az árak lenyomása érdeké- ben összebeszéltek, kötelessége volt azonnal beszüntetni az árverést.

A kikiáltási árnak a törvényes súlyegységre (1 mázsa, 1 kilogramm), vagy egy darabra, egy kötegre, egy csomóra, vagy az eredeti csomago- lásra (egy kosár, egy láda, stb.) kellett vonatkoznia. A leütést az ajánlott legmagasabb ár háromszori ismétlése után, az „eladva” szó kiáltásával és kalapácsütéssel jelezték. A legtöbbet ígérőknek kötjegyet adtak át, amely tartalmazta a közvetítő nevét, az árverés napját, az áru nemét és mennyiségét, az árat és az árutétel árverési folyószámát.

Ha a vevő az árat vagy a közvetítő által meghatározott foglalót nem fizette ki, a közvetítő újra árverésre bocsáthatta az árut. Ebben az eset- ben a csekélyebb eladási árból származó különbséget a vevő volt kény- telen megtéríteni. A vevőnek az árverésből számított két órán belül kel-

²² Lásd. később

lett átvennie az árut. Kifogásnak csak az áru minőséget és mennyiségét illetően lehetett hangot adni. Vitás esetben a központi vásárcsarnok igazgatója döntött. Az árverés helyén csak az árverezők tartózkodhattak. Az árverés menetét zavaró egyéneket a csarnokból eltávolították.

A központi csarnokban a nyitás évében két hatósági közvetítő működött: A Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezete és a Vámós és Bruszt cég néven bejegyzett közkereseti társaság. Az előbbinek a megalakulását az OMGE igazgatója, Forster Géza kezdeményezte 1895-ben egy gazdakongresszuson.²³ Nézete szerint az egyes élelmiszerfajtákra specializálódott termeléssel a szövetkezet tagjai biztos kenderőséget érnének el a budapesti piacon. A felesleget konzervgyárakban vagy – amerikai mintára – népkonyhákon hasznosíthatnák. A javaslat érdekessége, hogy csak a fővároshoz „kellő közelségben” fekvő gazdáknak ajánlotta a társulást. Az OMGE támogatásával és felügyeletével 1896-ban alakult meg a szövetkezet, melynek alapszabálya a vásárcsarnokok élelmiszerellátását és a tagok termelékenységének és gazdaságaik felszereltségi állapotának javítását tűzte ki célul.²⁴ A szövetkezetet 50 évre alakították több mint 200 üzletrésszel.

A Vámós és Bruszt cég alapítója Bruszt Adolf budapesti mészáros mester, a helybeli „Bruszt Lipót és fia” húsbizományi cég beltagja volt. A tanácshoz címzett állaspályázatában fontosnak tartotta kiemelni tíz éves sikeres üzleti múltját, saját és alkalmazotti szakképesítését, valamint az üzletvitelhez előírt megfelelő nagyságú tőke meglétét.²⁵ Az állás megszerzése iránti elszántságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy saját költségén hosszabb ideig tanulmányozta a bécsi és a berlini csarnokokat, különös tekintettel az utóbbi közvetítői rendszerére.²⁶

A kereskedelmi akadémiát végzett Weitzenfeld Gusztáv és Weitzenfeld Károly szintén pályáztak az állásra.²⁷ Az 1897. január 10-i beadványukban tudatták a tanáccsal, hogy a hatósági közvetítői jogosítvány elnyerése céljából nevüket magyarosították (!) és Vámós és Bruszt né-

²³ Szövetkezés. 1895. 6. sz. 282–285. Budapest élelmezése és a szövetkezés.

²⁴ A Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezetének alapszabály tervezete. Bp., 1896.

²⁵ BFL IV.1407.b Ltsz. VIII. 581/895 24533 sz. irat

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

ven egyesültek a konkurens pályázóval. Rajtuk kívül más jelentkező nem volt. Így, ugyanaz a következtetés mindkét előjellel levonható: az állás elnyerése érdekében hozott erőfeszítéseket vagy a nagy haszon reménye indukálta, vagy épp ellenkezőleg, az eddig a fővárosi piaci életben ismeretlen üzletkőr bizonytalan kilátásai miatt pályáztak csak ketten. Természetesen az is felmerül, hogy volt-e annyi, a bizományos szakmában megfelelő múlttal és tőkével rendelkező cég a korabeli Budapesten, amelyek a szigorú pályázati feltételeknek eleget téve, egymás egyenrangú versenytársai lehettek volna.

A szabályrendelet szerint a közvetítésért szedhető legmagasabb díj az eladási ár 8 százalékánál nem lehetett több. Ezen belül a közvetítő tetszés szerint állapíthatta meg az egyes termékekre vonatkozó járulékokat.

A hatósági közvetítők a hozzájuk értékesítés végett küldött árut a hatóság felügyelete alatt ugyan, de saját felelősségük mellett adták el. Ügyleteikért a főváros semmilyen garanciát nem vállalt. A megbízók érdekeinek védelmét szolgálta azonban, a székesfőváros pénztárába letett, fejenként 12 ezer korona biztosíték. A közvetítési (bizományi) díjon kívül csak az áruküldeményre sajátjából előlegezett készpénzkiadásokat vonhatta le. Ilyenek lehettek: a vásárcsarnokig történt szállítás költségei, a fogyasztási adó, a városi vám, az eredeti csomagolás visszaküldésének költségei, baromfinál az etetés és hasonló kiadások, a beküldőnek adott pénzelőleg, a postai levelezés díja és vagonáruknál a kirakodás költségei. A megbízó külön kérésére a kiadásokat hiteles okmányokkal kellett igazolnia a közvetítőnek. Munkájával szemben az elszámolási értesítő kézhezvételétől számított öt napon belül lehetett panaszt emelni a vásárcsarnok-igazgatóságnál.

A közvetítők csak nagyban árusíthattak. A detail árusítást a vásárcsarnok-igazgató engedélyével, indokolt esetben folytathattak. Személyzetük szakképzettsége, megbízhatósága, kereskedelmi kulturáltsága iránt felelősséggel tartoztak. Mind a felfogadásukat, mind az elbocsátásukat a vásárcsarnok vezetőségének kellett bejelenteni. Alkalmazásuk idejére az igazgatóság által kiállított igazolványt és jelvényt kaptak. Sem a közvetítő, sem a beosztottai a vevőktől külön honoráriumot vagy egyéb jutalmat nem fogadhattak el.

A közvetítők számára előírt helybérek a kiskereskedőkével összehasonlítva alacsonyak voltak. Az árusító, árverező, raktári és kézipénztári helyiségekért négyzetméterenként 20 forintot fizettek évente (ez 0,18

krajcárt jelentett naponta), a pinceraktárakért 10 forintot, a külön irodahelyiségért 40-et.

A csarnokok megnyitását követően a közvetítők mellett hamarosan feltűntek a magánbizományos cégek is. A városi tanács hasonló jogosítvánnyal ruházta fel őket, mint a hatósági közvetítőket. Ám lényeges különbségként nem határozták meg a bizományi díjuk felső határát. Helyette azt tanácsolták, hogy a beküldő előzetesen egyezzen meg az illető magánbizományos céggel. Ellenük szintén a vásárccsarnok igazgatóságánál lehetett panaszt emelni.

Az egyéni eladók

Egyéni eladónak a kiskereskedelemre berendezkedett, saját terményeit vagy a nagyban beszerzett készletét értékesítő személy minősült. A kis-eladásra szolgáló, kulcsra zárható, villanyvilágítással ellátott és márványlappal fedett tölgyfaasztalokkal felszerelt rekeszeket napi, illetve havi bérletben vehette ki. Emellett raktárhelyiségek, hűtőrekeszek, kézi kocsik és targoncák álltak rendelkezésre a megfelelő összeg (5–25 krajcár/nap) kifizetése után. A mérleghasználat 10 kilogramm alatt ingyenes volt. A napi bérletet éjféltől kezdve számolták 24 órára. A hűtőrekeszeket az esti zárórától a másnapi zárásig lehetett igénybe venni. Havi bérletet minden hó 15-ig lehetett váltani, ezt követően már csak napi bérletben adták ki a helyeket a fennmaradt időszakokra. A bérleményét 5 napon át folyamatosan nem használó havi bérlő helyét napidíj felszámolása mellett átadták másnak. Ilyen esetben sem visszafizetés, sem kártérítés nem illette meg a törzsbérlőt. Amennyiben megbetegedett vagy elhunyt, akkor házasátársa elsőbbséget élvezett a hely további használására, a többi, potenciális bérlővel szemben. A bérletet automatikusan meghosszabbították, amennyiben nem érkezett az illetékes felügyelőségre az adott hó 20. napjáig írásos felmondó nyilatkozat.

Újdonságként, a berlini mintát követve, bevezették a társbérletet. Ez azt jelentette, hogy ugyanazt a helyet ketten is kivehették havi bérletbe, de kötelesek voltak előre megjelölni azokat a napokat, amelyeken az áruhelyet felváltva használni kívánták. Az áruhelyek felett névvel és számmal ellátott cégtábla ugyancsak az öntudatos, érdekeit megfelelően érvényesíteni tudó kiskereskedői réteg megszilárdítását és összetartozását célozta.

A kárba veszett, megromlott vagy elpusztult árukért a főváros semmilyen felelősséget nem vállalt, csupán azok őrzéséről, tehát a vagyonzbiztonságról gondoskodott. A gazdátlan árut 8 nap, az azon belüli romlandót 24 óra elteltével értékesítették. Kizárólag a kijelölt eladási területen lehetett árusítani. A kapubejáratoknál, a közlekedő utakon, a raktárak előtt és a csarnokok egyéb szabad helyein tilos volt. Ugyanúgy nem engedték meg a külső járdák mentén a lófogató szekerekről vagy kézi kocsikról történő eladást sem.

A kulturált adásvételt a tisztaságra, közrendre, közegészségre és nem utolsó sorban az emberi viselkedésre vonatkozó szigorú szabályokkal próbálták meghonosítani. A hajdani hangoskodó, árut kínálgató, bevócsalógató kofamagatartást száműzték a csarnokokból, mindenféle kiabálással, énekléssel és füttyüléssel együtt. A káromkodást és a bevőkkel szembeni erőszakosságot szintén nem tűrték meg. A szabályt megszegő bérlőt akár ki is tilthatták az épületből. Az árusok jó megjelenését és egészségi állapotát egyaránt szem előtt tartották. Csak tisztán öltözött, betegségben nem szenvedő személyek láthattak munkához. Az áruk csomagolására szintén külön ügyeltek. A korábbi rossz szokásokat, az újságpapírba vagy könyvlapba történő csomagolást felszámolták. Élelmiszerekre ráülni, azokat lópokróccal letakarni éppúgy tilos volt, mint az állatok csarnokbeli leölése vagy kopasztása. A hulladék eltakarításáért a bérlő felelt. A kijelölt gyűjtőkosarak helyett utakra dobní vagy csatornába önteni a szemetet büntetendő cselekedet volt. A kellemetlen szagot árasztó termékeket (hering, öreg sajt, tisztított belek, stb.) huzamosabb ideig nem volt szabad árusítani, a romlásnak indult élelmiszert azonnal el kellett távolítani. Az éretlen gyümölcsöt és a lefözlött tejet csak e minőségük feltüntetése mellett forgalmazhatták.

A fővárosnak joga volt elmaradt bér vagy egyéb módon okozott kár, esetleg csalás vagy élelmiszer-hamisítás címén a bérlőre 50 krajcártól 200 forintig terjedő rendbírságot kiszabni. Az ebből befolyt összeget az intézmény javára fordították. Kisebb vétségekért az igazgatóság maximum 50 forint pénzbírságot róhatott ki, ami a fővárosi szegényalap kasszáját gyarapította. A maximum 30 napos kitiltásról az igazgató dönthetett. A házalók és az utcai mozgó árusok igazolványát és sorszámmát szintén az igazgató adta ki. Tevékenységüket a térbeli és időbeli

korlátokon kívül árukínálatuk szűkítésével is nehezítették. Csak virág, gyümölcs és percc eladására szólt az engedélyük a vásárcsarnoki övezeteken belül, az intézmény nyitvatartási idejében. Ez volt az oka annak, hogy folyamatosan cserélődött a hálalói réteg, s egy idő után csak kiegészítő kereseti lehetőséggé vált a szegény nép számára.

A vásári, azaz a nyitvatartási időt részben az utcai piacokon megszkort kereskedés idejéhez igazították, részben a külföldi csarnokok gyakorlatához. A nyári időszakban reggel 5-től, télen 6-tól déli 12 óráig üzemeltek a csarnokok. A délutáni nyitva tartás 16–19-ig, ill. 16–18-ig újdonságnak számított. Az árveréseket értelemszerűen korábban, hajnali 3-kor kezdték el, és délelőtt 10-ig befejezték. Az áruszállító járművek éjjel 1-től reggel 6-ig és este 7 és 8 óra között tartózkodhattak a csarnokban. A délutáni zárva tartás pár órája alatt a kereskedők a csarnokok éttermeiben vagy a környező sörözőkben és kávéházakban tölthették el a szabadidejüket.²⁸ A központi csarnok „kofáinak” Klein-

²⁸ Vendéglősök Lapja. 1897. február 5. A központi vásárcsarnokot, egy 76 m²-es, az utcáról és a csarnok belsejéből egyaránt megközelíthető vendéglővel szerelték fel, amelyhez egy 46 m² -es belső terasz (a korabeli iratok verandaként említik), 2 kisebb vendégszoba, egy konyha és egy külön mosogatóhelyiség, valamint kamra, fászínce, és borszínce is tartozott. A vendéglő mindenkor bérlője ezeken kívül még a padlás részen is igénybe vehetett egy nagyobb területet a mosott ruha szárítására. A kerületi csarnokok vendéglői hasonló helyiségekkel, de értelemszerűen kisebb alapterülettel rendelkeztek.

Bérlőikre és személyzetükre a vásárcsarnoki szabályrendelet és az egyes csarnokok belső házirendje volt az irányadó. Az üzlet felszereléséről és takarításáról maguknak kellett gondoskodniuk. A helyiségeket kizárólag étkezési és italmérési célokra használhatták, zene, táncos vigalmakat vagy egyéb lármával járó mulatozást nem tarthattak. A központi csarnok vendéglőjének bérlője az igazgatóság kérésére köteles volt a hajnali órákban olcsó kávé és teát árusítani az áruszállítók és rakodók részére. A vendéglősök természetesen saját üzletük és háztartásuk számára bevásárolhattak az adott csarnokban, vásári árusító helyet azonban nem bérelhettek. Az intézmény bevételeinek szerényebb része származott a vendéglők bérletéből. Házbér címén évi 14 ezer korona körüli összeget fizettek háromhavi részletekbe a bérlők. A hivatalos átadás előtt, még 1897. február elején a fővárosi vendéglősök prominens képviselőinek, köztük Gundel Jánosnak (a Szállodások és Vendéglősök Ipartársulatának elnöke, az István főherceg szálloda bérlője), Glück Frigyesnek (a Magyar Vendéglősök Országos Szövetségének elnöke, a Pannónia szálloda tulajdonosa) és Kammer Antalnak (a József nádor téri Virágbokor étterem bérlője, Gundel János sógora) maga Matuska Alajos, a csarnokok „atyja” mutatta be az új építményeket. A Vendéglősök Lapja szerint a nagyszerű berendezés és a helyiségek célszerűsége meglepte és elismerő nyilatkozatra készítette a szakembereket.

hackel József vendéglője²⁹ és a csarnokkal szembeni Nádor Szálloda és Kávéház, valamint a Ferenc József rakpart 3. sz. alatti Petőfi kávézó biztosította a kikapcsolódást.

A termelők megnyerése

A szabályrendelet és a már említett belügyminiszteri körrendelet egyaránt a fővárostól távol élő termelők minél nagyobb számban történő megnyerésében látta az intézmény jövőjét, s vele együtt Budapest folyamatos ellátásának biztosítását. Közvetlen kapcsolatukat a fővárosi piaccal elsősorban az árukat terhelő kiadások (fuvarköltség az állomásig, vasúti szállítás költsége, Budapest területén érvényes fogyasztási adó és köveztvám, a hatósági közvetítő díja, a göngyöleg visszaküldésének költségei) szűkítésével igyekeztek fenntartani.³⁰ A liberális kereskedelempolitika részeként az államvasutat használó vidéki termelő 10% szállítási kedvezményre volt jogosult.³¹ Az áruküldés megkönnyítését szolgálta a Magyar Élelmiszer-szállító Rt. alapítása is, háromnegyed évvel a csarnokok megnyitása előtt. Az 1896. május 28-án létrejött részvénytársaság alapszabályában leszögezte, hogy a „(...) a budapesti központi vásárcsarnok ellátása és forgalmának fokozása érdekében oly kapcsolatot fog létrehozni egyfelől a termelő, másfelől a budapesti központi vásárcsarnokban működő hatósági közvetítők, bizományosok és kereskedők között, hogy az általa szállítmányozott élelmiszerek mindenek előtt a budapesti központi vásárcsarnokba jussanak. E végből a társaság (...) külön hírlapja, külön távirati értesítések küldése és ügynökei útján tájékoztatni fogja a termelőket a budapesti központi

²⁹ A központi csarnok vendéglőjét Kleinhackel után, 1906-tól Klivényi Ferenc vette át, akinek már bejárattott, elsőrangú étterme volt az Andrássy út 39. sz. alatt, a terézvárosi kaszinó épületében. Klivényi 12 éven át üzemeltette a csarnok vendéglőjét, sőt, saját költségén még egy új kantint is építtetett hozzá. 1918-tól (1919. okt. 31-ig) a Batthyány téri csarnok vendéglőjének bérőlje, özv. Röhrling Józsefné vette ki az éttermet. Utána többen pályáztak a bérletre, de Ziegler a zavaros politikai viszonyokból fakadó pénzügyi helyzetre hivatkozva nem javasolta a fővárosnak a vendéglő további kiadását. Bővebben lásd. V. fejezet.

A bérlelre vonatkozó iratok: BFL IV.1407.b 581.Kcs. 1396/VIII. és 8796/VIII. és 38451/VIII/634.

³⁰ Az egyes árak adó- és vámtételeit lásd. 4. sz. melléklet.

³¹ A vasúti szállítási kedvezmények részletezése lásd. 5. sz. melléklet.

vásárcsarnok rendeletetése, tarifái, kereskedelmi tényezői, áruszükséglete, árai s az értékesítés körül ottan követendő eljárás iránt, továbbá az élelmi cikkeknek mely állomások utjáni irányítására és czélszerű csomagolására nézve.”³² Ugyanakkor magára vállalta a központi vásárcsarnokból más hazai vagy külföldi piacokra történő szállítás bonyolítását is. A felek külön kívánságára a vámostatást és az áruk átadását vagy berakodását szintén elvégezte.

Hasonló indíttatásból fogant az igazgatóság által 1–2 évente megjelentetett Tudnivalók c. ismertető is. A vékonyka brosúra folyamatosan tájékoztatott az adásvételre vonatkozó szabályok változásáról, a legfrissebb rendeletekről és az aktuális szállítási kedvezményekről. Természetesen tartalmazta az érvényes adó- és vámtételeket, valamint a fogyasztói árakat. Külön hangsúlyt fektetett a korszerű csomagolás, árkezelés és osztályozás legújabb módjainak bemutatására. Ne felejtjük el, hogy a Hivatalos Vásárcsarnok Értesítő-ben az érdeklődők szintén olvashattak minderről! A szakmai propaganda terén tehát sokat tett a főváros.

Mit kellett tennie viszont a termelőnek – a fenti kiadványok híreinek állandó figyelemmel kísérésén kívül – a pénzben kifejezhető haszonreményében. Áruja csarnokbeli értékesítése esetén Ziegler Nándor útmutatásaira hivatkozva³³ a következőket illet előzetesen felmérnie, illetve kikalkulálnia: mennyire kelendő az áru jelenleg a piacon, mennyi a napi ára és mekkora összeget tesznek ki az árut terhelő költségek. Ziegler az árhullámzások helyes kihasználására két példa leírásával buzdított. Az egyik egy vajtermelő esete, aki 1898-ban 84 alkalommal küldött kifogástalan minőségű teavajat 15–25 kilogramm közötti mennyiségben a központi csarnokba. Az eladási árak 80 krajcár és 1 forint 40 krajcár között ingadoztak. A termelő átlagban 1 forint 10 krajcárt kapott árujért kilónként. A költségek levonásával 96 krajcár tiszta hasznot könyvelhetett el minden egyes kilogramm után. Vagy egy másik példa: uradalom 1187 darab foglyot küldött összesen, amely páronként átlag 1 forint 8 krajcárért kelt el, 70 krajcár – 1 forint 80 krajcár áringadozás mellett. A tiszta haszon páronként 72 krajcár volt.³⁴

³² A Magyar Élelmiszer-szállító Részvénytársaság alapszabályai. é.n. 4-5.

³³ Ziegler N. i. m. 33.

³⁴ Uo. 34.

Az 1901-ben kiadott Vásárcsarnoki kereskedés kézikönyve a nyereséges termelés érdekében „tízparancsolatot” állított fel a gazdák számára.³⁵ A megszívlelendő tanácsok az alábbiak voltak: Vásárcsarnokba csak jó, egészséges, elsőrendű élelmiszert szabad küldeni. Minden élelmi cikknek megvan a maga szezonja, amikor a legmagasabb árban értékesíthető. Tartsd mindig szem előtt e téren szerzett tapasztalataidat, vagy ha azok nem volnának, nézegesd hűen a Vásárcsarnok.. Értesítőt, vagy kérd meg a hatósági közvetítőket, hogy jelentéseiket neked hetenként megküldjék. Ebből megtanulhatod, hogy miből van sok v. kevés, küldeményeidet eszerint rendezd be. Csomagolásra különösen ügyelj. Rosszul csomagolt könnyen megromlik, ez a te károd. Csomagolás előtt az árut vizsgálj meg még egyszer.

Elved legyen a nagy forgalom – kevés haszon. Jobb olcsón eladni, mint, hogy a magas ár miatt a hatósági közvetítőnél maradjon és ott megromoljon. Légy állandó összeköttetésben valamelyik nagy áruossal, vagy egyik hatósági közvetítővel. Szívesebben hitelez neked. Ha árudat vasutra v. hajóra adod, vedd mindig igénybe a megígért kedvezéseket. Ne feledd, hogy árudat egyenesen a vásárcsarnokba küldheted és a vasút 10%-os kedvezést ad ezért. Ha vadat szállítasz, különösen figyelj a törvényre, mely kimondja, hogy mikor tilos a vadászat. Ha elküldted az árudat, várd be nyugodtan, míg a hatósági közvetítő leszámol veled. Ha nem vagy megelégedve az eredménnyel, reklamálj, vagy pedig fordulj panaszoddal egyenesen a vásárcsarnok-igazgatóhoz. Első évben szerzett tapasztalataidat ne feledd el, iparkodjál azokat érvényesíteni, mert a jó gazda, mint a jó pap, holtig tanul.

A vásárcsarnokok alapításakor nem létezett más közellátási alternatíva. A nagyvárosok élelmiszer-ellátását Európa szerte csarnokokkal oldották meg. Senki nem sejtette, legkevesbé a városvezetés korabeli ideológusai, hogy egy az utcai és bolti kereskedelem közé ékelt átmeneti rendszert valósítanak meg. Gondoljunk csak arra, hogy napjainkban az eredeti hat csarnokból kettő, a Klauzál téri és a Batthyány téri teljes egészében, a többi pedig részben élelmiszerboltként, (szupermarketként) működik! A fogyasztók igénye az áru közelségére nagyobb súlyú volt a városatyák minden jó szándékú akaratanál. A centrális fek-

³⁵ Alap Dezső: A vásárcsarnoki kereskedés kézikönyve. Bp. 1901. 72–74.

vésű csarnokok szerepét a lakóhely közvetlen közelében lévő piacok és boltok foglalták el. Ezek árufeltöltése újfajta beszerzési és elosztási rendszert követelt.

A csarnokok igazi hordereje a folyamatos és ellenőrzött áruellátásban mérhető le, másképp fogalmazva, általuk indult el a közellátás revolúciója. Mindaz, ami ezzel együtt járt, a fogyasztók életminőségét javította.

Képeslap 1910-körül a Központi Vásárcsarnokról (ma Fővám tér)